

Ο καθηγητής

ΚΩΣΤΑΣ ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ

μιλάει για την ανεργία, τις

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

στην ΗΡΑ ΦΕΛΟΥΚΑΤΖΗ
από το Παρίσι

Η συνέντευξη έχει ως εξής:

● Ποια είναι τα θέματα που θίξατε σε πρόσφατες διαλέξεις σας σε ξένες χώρες; Δηλαδή τι απασχολεί σήμερα, σε σχέση πάντα με την εργασία σας το πανεπιστήμιο στις χώρες που επισκεφθήκατε;

— Τα θέματα της ανεργίας, των νέων τεχνολογιών, της παραοικονομίας, απασχολούν ειδικότερα τη νεολαία, τους ερευνητές και επιστήμονες. Στο θέμα της ανεργίας αναπτύσσεται μια συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η βασική αιτία που την προκαλεί περισσότερο και από την τεχνολογική μεταλλαγή των βιομηχανικών δομών είναι η συρρίκνωση του παραγωγικού συστήματος. Συνεπώς, η ανεργία στην εποχή μας αποδίδεται βέβαια κατά ένα βαθμό στις νέες τεχνολογίες, αλλά κατά το μέγιστο βαθμό θεωρείται ότι προέρχεται από την υπολειπόμενη των παραγωγικών συστημάτων. Ομως το χαρακτηριστικό της εποχής μας είναι ότι έχει γίνει αποδεκτή η αρχή της ανταγωνιστικότητας, πράγμα που σημαίνει ότι για την επιτυχία και διαρκή καταπολέμηση της ανεργίας είναι ανάγκη να αναπτυχθεί μια καινούρια τεχνολογική προοπτική, που να εξασφαλίζει ανταγωνιστικές θέσεις εργασίας. Μ' αυτή την έννοια, το πρόβλημα της ανεργίας συμπλέκεται στενά με εκείνο της τεχνολογικής μεταλλαγής.

Φαινόμενα

» Το θέμα της παραοικονομίας απασχολεί σε μεγάλη έκταση τη διεθνή οικονομική φιλοσοφία. Ομως υπό την έννοια της παραοικονομίας υποκρύπτονται πολλά διαφορετικά και ετερόκλητα φαινόμενα. Στην Ιταλία, επί παραδείγματι, η έννοια αυτή έχει συνδεθεί με τις μικρές αδηλώτες επιχειρήσεις. Ομως σε χώρες όπως η Ισπανία, η Ελλάδα και αλλού, η ίδια έννοια καλύπτει κυρίως φαινόμενα από το χώρο της εργασίας. Εχουμε, δηλαδή, να κάνουμε με μια ανερχόμενη νεοεπιχειρηματική αντίληψη της εργασίας.

Όπωςδήποτε η διάδοση αυτών των φαινομένων οδηγεί αναπόφευκτα σε βαθιά ρήγματα και διασπάσεις στον κόσμο της εργασίας και των κοινωνικών τάξεων. Νέες κοινωνικές ενότητες και διασυνδέσεις αναφαινούνται, που καθιστούν ανέφικτη, όχι μόνο τη μελέτη και κατανόηση των κοινωνιών με βάση τα κλασικά αναλυτικά εργαλεία, αλλά και κάνουν κάθε κλασικού τύπου οικονομική πολιτική, που πρβποθεί τις παραδοσιακές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, να μοιάζει σαν απατηλή και ουτοπική.

● Ποιο ήταν το αντικείμενο της τελευταίας σας διάλεξης;

— Πριν από λίγο καιρό έλαβα μέρος στη διεθνή διάσκεψη που οργάνωσε το πανεπιστήμιο του Μόντρεαλ, με θέμα «ο εκδημοκρατισμός των κοινωνιών με μέση ανάπτυξη». Πρόκειται για τις κοινωνίες που μόλις βγήκαν από λιγότερο ή περισσότερο μακρόχρονο στάδιο αυταρχικής διακυβέρνησης και αντιμετωπίζουν κρίσιμα και επιτακτικά το πρόβλημα της οικοδόμησης δημοκρατικών θεσμών. Βρέθηκαν εκεί ερευνητές από χώρες που αντιμετωπίζουν τέτοιου τύπου προβλήματα, όπως Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Βραζιλία, Ουρουγουάη, Φιλιππίνες, αλλά και

ΕΝΑ βροχερό απόγευμα σ' ένα καφενείο κοντά στη Σορβόνη, στο ίδιο καφενείο, που την εποχή της δικτατορίας μαζεύονταν οι Έλληνες διανοούμενοι, συνάντησα μετά από «πολυήμερο κινήγι» τον καθηγητή Κώστα Βεργόπουλο. Με πλούσιο συγγραφικό έργο γνώρισε αλληπάλληλες

εκδόσεις, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, κυρίως στη Λ. Αμερική - είναι σήμερα καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο 8 του Παρισιού και καθηγητής στο Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρόσφατα δημοσίευσε κατ' εντολή της «Κομισιόν» της

Η απομυθο

από άλλες χώρες που πιθανόν να βρίσκονται σε παρεμφερή τροχιά. Μια γενική διαπίστωση, στην οποία κατέληξαν οι συνέδριοι, είναι να επισημάνουν το παράδοξο εκ πρώτης όψεως γεγονός, ότι το κύμα του εκδημοκρατισμού, που στην εποχή μας είναι παγκόσμιο και αγγίζει ακόμα και χώρες με ιδιαίτερα μεγάλη κοινωνική αδυναμία, όπως η Αϊτή και η Βιρμανία δεν προέρχεται οπωσδήποτε και κατ' ανάγκη από την οικονομική ανάπτυξη της κάθε χώρας, αλλά συμπίπτει με μια περίοδο οικονομικής ύφεσης, στασιμότητας ή και οικονομικής επιδείνωσης, που εκδηλώνεται παντού με μια σειρά από δυσάρεστα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η επιβράδυνση της παραγωγής, η μαζική ανεργία, η καθήλωση του κράτους πρόνοιας και η άνοδος άγριων μορφών της λεγόμενης παραοικονομίας.

Πράγματι, φαίνεται ότι είναι βάσιμη η υπόθεση πως στην εποχή μας η δημοκρατία σαν πολιτικό σύστημα έκφρασης και εναλλαγής στην εξουσία, γενικεύεται, αλλά όχι λόγω ενός ιδιαίτερου δυναμισμού των εργαζομένων ή των προοδευτικών δυνάμεων, όσο κυρίως σαν μια συνέπεια της κατάρρευσης κάθε μορφής νομιμοποίησης των προηγούμενων συστημάτων αυταρχικού ελέγχου των μαζών.

Τα «θαύματα»

Πέρασε πια η εποχή των οικονομικών «θαυμάτων», στα οποία είχαν διαπρέψει τα ολοκληρωτικά, αυταρχικά ή στρατιωτικά καθεστώτα. Αυτό έχει συνέπεια την απώλεια κάθε νομιμοποίησης από την πλευρά της εξουσίας. Μπήκαμε έτσι σε μια «μεταμοντέρνα» έννοια της πολιτικής, της οποίας κύριο χαρακτηριστικό είναι η υποτονικότητα των μεγάλων ιδεολογικών συστημάτων.

Ετσι, μοναδική νομιμοποίηση της εξουσίας στην εποχή μας δεν είναι πλέον κάποιος θετικά διατυπωμένος στόχος, αλλά η συναίνεση και η διαδικασία που προάγει μέσω του διαλόγου και της ανταλλαγής τη λεγόμενη «κοινωνία των πολιτών». Δηλαδή, το σύνολο των πολιτών, ανεξαρτήτως πολιτικής απόχρωσης και οπωσδήποτε σε απόσταση από τους θεσμούς που υλοποιούν τον άλλο πόλο, που λέγεται «πολιτική κοινωνία». Αυτή η εξέλιξη εξηγεί και το παράδοξο φαινόμενο ότι, ενώ η δημοκρατία εμπειδώνεται και δεν αμφισβητείται πια, εν τούτοις οι θεσμοί της «πολιτικής κοινωνίας», όπως κόμματα, συμμετοχή στις εκλογές, ιδεολογίες και θεωρίες γενικής υφής παρακμάζουν όσο ποτέ άλλοτε. Ιδιότυπη δημοκρατία αυτή.

● Πώς είδατε κ. Βεργόπουλε

«Μια συμβουλή δίνω στους Νοτιοευρωπαίους σοσιαλιστές: Να βλέπουν λιγότερο «Ντάλας» και «Δυναστεία», λέει ο Κώστας Βεργόπουλος

Η δεξιά στην εποχή μας παρουσίασε αξιοσημείωτη ικανότητα προσαρμογής

την επανεκλογή του Φρανσουά Μιτεράν και την επάνοδο σοσιαλιστικής κυβέρνησης στη εξουσία στη Γαλλία; Πού οφείλεται;

— Η υπόθεση ότι στην εποχή μας υπάρχει μια κατάρρευση των ιδεολογιών της αριστεράς και μια πολιτική στροφή του εκλογικού σώματος προς τα δεξιά, φαίνεται ότι είναι εξαιρετικά μονόπλευρα διατυπωμένη. Θα ήταν πιο ακριβές να μιλήσουμε με όρους γενικής κατάρρευσης των ιδεολογιών και όχι μόνο της αριστεράς. Όπως έλεγα πριν, εκδηλώνεται στην εποχή μας μια γενική κατάρρευση των μεγάλων ιδεολογικών κατασκευών.

Μη λησμονούμε ότι το μεγάλο πτώμα της εποχής μας, περισσότερο και από το μαρξισμό και από το σοσιαλισμό ή τον κομμουνισμό, είναι η κείνσιανή ιδεολογία και ο ίδιος ο Κένς. Ομως ο κείνσιανισμός ήταν αυτός που ανα-

νέωσε και διεύρυνε το καπιταλιστικό σύστημα με εξαιρετική επιτυχία κατά τα προηγούμενα 50 χρόνια. Η δεξιά στην εποχή μας είναι γεγονός ότι παρουσίασε μια αξιοσημείωτη ικανότητα προσαρμογής. Και κατόρθωσε έτσι προς στιγμή να δημιουργήσει την εντύπωση ότι η κρίση δικαίωνε το φιλελεύθερο πρότυπο για την οργάνωση της κοινωνίας. Ομως αυτό που έδειξε η εξέλιξη στη Γαλλία και που λίγο ως πολύ κνοφορείται και στις ΗΠΑ, όπως και σε άλλες χώρες, είναι ότι έχουμε να κάνουμε με μια κρίση ολοκληρωτικής της κοινωνίας και όχι ορισμένων μερίδων αυτής, ή ορισμένων ιδεολογιών.

Η δεξιά στη Γαλλία έχασε τις εκλογές, γιατί ακριβώς πήρε στα σοβαρά τον ίδιο της το λόγο. Δηλαδή, πίστεψε ότι το εκλογικό σώμα την εξουσιοδοτούσε να εφαρμόσει ένα δογματικό φιλελεύθερο ιδεολογικό πρότυπο. Ο Μιτεράν,

αλλά και ο Ροκάρ και το σοσιαλιστικό κόμμα κέρδισαν αυτές τις εκλογές και επανήλθαν στην εξουσία, όχι γιατί υπερήλπιαν κάποια ιδεολογία περισσότερο πειστική από την ιδεολογία της δεξιάς, αλλά διότι έπεισαν ότι δεν είναι φορείς καμιάς ιδεολογίας και ότι συνεπώς δεν προτίθενται να φορτώσουν την κοινωνική εξέλιξη προς καμιά κατεύθυνση. Ενώ, αντίθετα, ο Σιράκ είχε δώσει ήδη δείγματα του δεξιού νεοφιλελεύθερου δογματισμού του, όταν επί δυο χρόνια στην εξουσία, 1986-88, προσπαθούσε συνεχώς να τραβήξει την κοινωνική εξέλιξη προς μια κατεύθυνση εκ των προτέρων διατυπωμένη.

● Η ιδέα του προέδρου Μιτεράν για «άνοιγμα» και συναίνεση, πώς προχωρεί στη Γαλλία και τι μοντέλο μπορεί να δώσει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες;

— Αρχίζουμε με το ουσιαδές.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την πολιτική του λεγόμενου «άνοιγματος» των σοσιαλιστών προς το χώρο του κέντρου είναι εμμονή στην αναζήτηση συναινετικών στηριγμάτων, εκεί που αυτά δεν υπάρχουν. Υποθέτω ότι κανένας δεν μπορεί να έχει αντίρρηση στη συγκρότηση νέων κοινωνικών συμμαχιών και νέων πολιτικών συγκροτημάτων, υπό το μοναδικό όρο ότι αυτά αντιστοιχούν στη νέα διαμορφούμενη κοινωνική πραγματικότητα.

Ο Ροκάρ ορισμένες φορές δίνει την εντύπωση ότι ενδιαφέρεται περισσότερο για μια συναίνεση με τους πολιτικούς του αντιπάλους, παρά για να ανοιχθεί και να συμπεριλάβει στο χώρο του νέες κοινωνικές δυνάμεις. Συνεπώς, το πρόβλημα που θέτει η αναζήτηση της συναίνεσης είναι πόσο πραγματική θα είναι αυτή.

Κατά τη γνώμη μου, το στίλ Ροκάρ έχει διεθνές ενδιαφέρον, όχι για το άνοιγμα στο κέντρο, πράγμα που έχει γίνει προ πολλού στην Ιταλία ή αλλού, αλλά κυρίως γιατί δίνει το λόγο κατευθείαν στους κοινωνικούς εταίρους να εκφραστούν άμεσα οι ίδιοι, ενώ η κυβέρνηση επιφυλάσσει για τον εαυτό της, ένα ρόλο απλώς επικυρωτικό.

Παράδειγμα, ο εντυπωσιακός τρόπος με τον οποίο επέλυσε το πρόβλημα της Νέας Καληδονίας, με τη σύμφωνη γνώμη, τόσο των ιθαγενών όσο και των αποίκων. Ο Ροκάρ δείχνει ότι έχει αυτή την αντίληψη να λύνουν τις διαφορές οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι. Ίσως αυτός ο τρόπος διακυβέρνησης, που θα τον έλεγα «χαμηλό προφίλ εξουσίας», να ανταποκρίνεται κατά τρόπο ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στην εποχή μας και μάλιστα και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.

● Παρ' όλα αυτά, η πολιτική λιτότητας της κυβέρνησης του Μισέλ Ροκάρ δημιουργεί κοινωνική ανάφλεξη και έξαρση του κινήματος κοινωνικών διεκδικήσεων αυτή την εποχή.

— Το «χαμηλό προφίλ εξουσίας» ενέχει ένα σοβαρό κίνδυνο κι αυτό είναι η άνοδος των κορπορατισμών και η μετατροπή του κράτους σε όργανο αυτού που είναι κοινωνικά ή συνδικαλιστικά ή σωματειακά ισχυρότερος. Πράγμα που φυσικά κινδυνεύει να αποβεί νάρκη στα θεμέλια οποιασδήποτε πολιτικής που να αναφέρεται στο σύνολο της κοινωνίας. Συνεπώς το γεγονός ότι ο λόγος δίνεται στους κοινωνικούς εταίρους δεν εξαλείφει τη μοναδική λειτουργία του κρατικού και κυβερνητικού φορέα, που συνίσταται κατά τρόπο αποφασιστικό και κίτρινο στην εναρμόνιση του λόγου των μερών με μια προοπτική αποδεκτή

νέες τεχνολογίες, την παραοικονομία και την κατάρρευση των ιδεολογιών

ΕΟΚ, μεγάλη έκθεση για τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες από την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών και ειδικότερα της βιοτεχνολογίας, στον τομέα των βιομηχανικών παραγωγής τροφίμων στην Ευρώπη των 12. Επίσης πρόσφατο έργο του είναι αυτό που κυκλοφόρησε στην Ελλάδα με τον τίτλο «Η

υποανάπτυξη σήμερα». Αυτή της στιγμής εργάζεται πυρετωδώς επάνω σε μια μελέτη που αφορά τη σύγχρονη διεθνή οικονομική ύφεση. Στη συνέντευξη του στην «Κ.Ε.» επισημαίνει μεταξύ άλλων:

● Το μεγάλο πτώμα της εποχής μας, περισσότερο και

από το μαρξισμό, είναι η κείνσιανή ιδεολογία.

● Οι Νοτιοευρωπαίοι σοσιαλιστές να βλέπουν λιγότερο «Ντάλας» και «Δυναστεία».

● Πέρασε πια η εποχή των οικονομικών θαυμάτων, στα οποία είχαν διαπρέψει τα ολοκληρωτικά, αυταρχικά ή στρατιωτικά καθεστώτα.

Ποίηση του '92

από το σύνολο της κοινωνίας. Αυτά είναι τα όρια τα οποία μια συναινετική πολιτική τύπου Ροκάρ έχει να σεβαστεί.

● **Ας μιλήσουμε για την Ευρώπη, του 1992. Πού βαδίζει αυτή η ενοποιημένη Ευρώπη οικονομικά και πολιτικά;**
— Νομίζω ότι το έτος 1992 έχει γίνει πλέον το έμβλημα όλων των μύθων. Καταρχήν είναι λάθος να πιστεύουμε ότι η αγορά της Ευρώπης θα ενοποιηθεί το 1992, για τον απλούστατο λόγο ότι είναι ήδη ενοποιημένη. Οι δασμοί, που είναι το βασικό όργανο συνοριακού διαχωρισμού, έχουν ήδη εξαλειφθεί. Αυτά που απομένουν είναι μερικά σημεία, σοβαρά βέβαια, όπως οι προδιαγραφές των προϊόντων, αλλά απολύτως δευτερεύοντα για τη συγκρότηση της ενιαίας αγοράς. Η ενιαία αγορά είναι ήδη γεγονός. Στις χώρες, εκτός από την ελεύθερη κίνηση των εμπορευμάτων, έχει περίπου ολοκληρωθεί και η ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων και των ανθρώπων. Συνεπώς στην πράξη το 1992 δεν αντιπροσωπεύει απολύτως τίποτε το καινούριο.

Όμως, το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί τόση έμφαση στο 1992; Και επίσης το 1992 άραγε θα σημάνει το τέλος κάθε εθνικής πολιτικής; Φαίνεται ότι αυτή η ιδιότυπη υπογράμμιση του 1992 δεν είναι μόνο ένα απλό φαινόμενο ιδεολογίας, αλλά συνιστά επίσης ένα στόχο που νομιμοποιεί τις πολιτικές λιτότητας, σε κάθε χώρα των Ευρωπαίων εταίρων, στο όνομα της ανταγωνιστικότητας. Από την άλλη πλευρά, είναι βέβαιο ότι ενιαία αγορά χωρίς ενιαίο νόμιμο, κάθε άλλο παρά οδηγεί στην κατάρρευση των εθνικών πολιτικών. Εφόσον τα νομίσματα των ευρωπαϊκών συναλλαγών παραμένουν εθνικά, κάθε χώρα θα αντιμετωπίζει «ατομικά» προβλήματα, όπως το ισοζύγιο πληρωμών, την ισοτιμία του νομίσματός της, το εθνικό επιτόκιο, το εθνικό ύψος του πληθωρισμού κ.λπ. Η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων δεν θα μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά με εθνικές πολιτικές, των οποίων η ισχύς θα είναι αφεύκτως τόσο πιο ενισχυμένη όσο περισσότερο η ευρωπαϊκή αγορά θα παραμένει ενιαία. Συνεπώς, το 1992 κάθε άλλο παρά προορίζεται να καταλύσει τη διάκριση ανάμεσα σε εθνική πολιτική και ευρωπαϊκό σύστημα. Απλώς θα επικεντρώσει την εθνική πολιτική σε νέες ειδικές μορφές.

Ο κίνδυνος

● **Πώς βλέπετε το μέλλον της Ελλάδας στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας;**
— Με βάση τα όσα είπα, είναι προφανές ότι και για την Ελ-

Κοσκωτάς και ακυβέρνητη πολιτεία

ΚΙ ΕΝΑ άλλο σημείο της συνέντευξης του κ. Βεργόπουλου στην «Κ.Ε.», που το ξεχωρίζουμε λόγω επικαιρότητας. Αναφέρεται σε τι άλλο; Στην υπόθεση Κοσκωτά και τα παρεπόμενά της:

● **Πώς βλέπετε το ήθος και τα ήθη της Ελλάδας όπως εμφανίζονται στη σημερινή επικαιρότητα με αφορμή το φαινόμενο Κοσκωτά;**
— Η ιστορία Κοσκωτά θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ένα κοινότοπο αφήγημα με κορασιακές παρατυπίες, ατασθαλίες και γενικά εγκληματικές πράξεις. Όμως πέρα απ' αυτό φαίνεται ότι αποτελεί ένα μορφωμα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό, για την πρόσφατη εξέλιξη τόσο της κοινωνικής όσο και της πολιτικής πρακτικής στη χώρα μας.

Στην παραδοσιακή εικόνα των οικονομικών παραγόντων που ρυθμίζουν ανεπίσημα την πολιτική ζωή προστίθεται σήμερα το νέο απαραίτητο συμπλήρωμα. Οι πολιτικοί παράγοντες χρησιμοποιούν ευνοιοκρατικά την εξουσία με την αφέλεια και την ελπίδα ότι θα δημιουργήσουν νέες οικονομικές καταστάσεις πραγμάτων. Ενώ άλλοτε οι οικονομικές παρατυπίες επιδίωκαν την εξίλιψη, με την αναφορά εξ ορισμού ευγενή ανιδιοτελή πολιτικά κίνητρα σήμερα το κύρος της πολιτικής είναι τόσο χαμηλό ώστε οι όροι έχουν αντιστραφεί. Η παρατυπία είναι πλέον άμεσα πολιτική και ζητά στο εξής την κατανόησή μας, και τη νομιμοποίησή της με την αναφορά στη λογική

του χρήματος.

Μ' αυτή την έννοια εάν η συγκεκριμένη ιστορία είναι μια οριακή στιγμή αλήθειας, συνειδητοποίησης και συνεπώς βαθύτατης κρίσης το εντυπωσιακό δεν είναι πλέον ότι το χρήμα αποκτά πολιτική διάσταση και χαρακτηριστήρα, αλλά ακόμα περισσότερο ότι η πολιτική λειτουργία τείνει σήμερα να αποποιείται με βάση τα κριτήρια του χρήματος και την εξιδανίκευση του ιδιωτικού οικονομικού συμφέροντος. Όμως μ' αυτόν τον τρόπο, το κράτος όχι μόνο ποδηγετείται από μεμονωμένα ιδιωτικά συμφέροντα, αλλά και χάνει έτσι ολοσχερώς το δημόσιο και κοινωνικό χαρακτήρα του.

Μελαγχολία

Μ' αυτή την έννοια η ιστορία Κοσκωτά με βυθίζει σε βαθιά μελαγχολία, όχι τόσο για ό,τι έχει ήδη συντελεστεί, όσο κυρίως για το άμεσα διαγραφόμενο μέλλον. Οι κοινωνικές αδράνεις και ηθικές αντιστάσεις που συνήθως διασφαλίζουν την ιστορική σταθερότητα και συνέχεια στην κοινωνική εξέλιξη, φαίνεται ότι στην περίπτωσή μας έχουν καταρρευσει, χωρίς όμως και από την άλλη πλευρά να εκδηλώνεται κάποια κοινωνική βούληση αντικατάστασής τους με άλλες. Το φαινόμενο Κοσκωτά δεν είναι τυχαίο, αλλά αποτελεί χαρακτηριστικό σύμπτωμα της ακυβέρνητης από αρχές εποχής μας.

λάδα είναι λάθος να βλέπουμε το 1992 σαν κοσμοϊστορικό γεγονός. Η Ελλάδα έχει γενικά συμφέροντα να προωθηθεί η ευρωπαϊκή ένωση όσο το δυνατό γρηγορότερα, διότι αυτό τη νομιμοποιεί στο να ζητά και να πετυχαίνει άμεσα αντισταθμιστικές επιδοτήσεις. Όμως αυτό έχει νόημα υπό τον όρο ότι αυτές οι επιδοτήσεις χρησιμοποιούνται πράγματι για το σκοπό για τον οποίο δίδονται. Μη λησμονούμε ότι και η Ισπανία με ακριβώς αυτό το σκεπτικό έχει ταχθεί υπέρ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης το ταχύτερο. Εάν η Ελλάδα εξακολουθεί να παρουσιάζει δυσλειτουργίες, αυτό δεν οφείλεται στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά στη νοοτροπία που επικρατεί στη χώρα μας και σύμφωνα με την οποία η έννοια ΕΟΚ γίνεται γενικά κατανοητή σαν ένα απλό ταμείο επιδοτήσεων.

● **Πού βρίσκεται σήμερα σαν ιδέα ο σοσιαλισμός των νότιων χωρών της Ευρώπης, ενώ η ιδεολογία φαίνεται να δίνει τη θέση της στην πραγματιστική πολιτική, π.χ. σε χώρες όπως η Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία;**

— Είναι γεγονός ότι στη Νότια Ευρώπη η άνοδος των λεγόμενων σοσιαλιστικών κομμάτων κατά τη δεκαετία του 80 πραγματοποιήθηκε σε μια

εποχή κοινωνικής και οικονομικής κρίσης και γενικότερου αδιεξόδου των κοινωνιών των Ευρωπαίων του Νότου. Όμως, πέρα από αυτή την αρχική κοινωνιολογική τοποθέτηση, εάν κάναμε έναν απολογισμό της παρουσίας των λεγόμενων σοσιαλιστών στις κυβερνήσεις των αντίστοιχων χωρών, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι θα μπορούσαμε να συναγάγουμε ότι οι δυνάμεις αυτές χάραξαν καινούριους δρόμους για την έξοδο των κοινωνιών από την κρίση. Και η αιτία αυτού του αδιεξόδου, το οποίο, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, συνεχίζεται και πιθανώς να επιτείνεται, είναι το εξής:

Οι λεγόμενοι σοσιαλιστές, όχι μόνον δεν θέλησαν να επιβάλουν κάποιο σοσιαλιστικό πρότυπο - και σ' αυτό ανταποκρίθηκαν ασφαλώς στο πνεύμα του χαμηλού ιδεολογικού προφίλ της εποχής - αλλά φάνηκαν ιδιαίτερα ευάλωτοι σε πιέσεις, όχι τόσο υπαρκτές από την πλευρά της πραγματικής κοινωνίας των πολιτών, όσο κυρίως συνδεδεμένες με φαντασιώσεις που θυμίζουν λαϊκά σιρίλα, τα οποία υποτίθεται ότι αποδίδουν την πραγματικότητα του καπιταλισμού, ενώ σε τελευταία ανάλυση ούτε ο ίδιος ο καπιταλισμός δεν αυτοαναγνωρίζεται σ' αυτά. Ίσως θα 'πρεπε να

δώσω μια συμβουλή στους Νοτιοευρωπαίους σοσιαλιστές, να βλέπουν λιγότερο «Ντάλας» και «Δυναστεία».

Το μέλλον

● **Έχοντας μια πολύπλευρη επιστημονική δραστηριότητα στην Ελλάδα και διεθνώς, πως είναι οι παρατηρήσεις σας για θέματα παιδείας και έρευνας στην Ελλάδα και γενικότερα πώς η Ελλάδα θα μπορούσε να προχωρήσει σ' αυτούς τους τομείς;**

— Θα είναι κοινός τόπος να τονισω ακόμα μια φορά ότι το μέλλον της οικονομίας και της κοινωνίας οποιασδήποτε χώρας είναι άμεσα συνάρτηση της σημασίας που δίδει η χώρα αυτή στην παιδεία και στην έρευνα. Οι δαπάνες στους τομείς αυτούς εξακολουθούν να θεωρούνται γενικά η άριστη επένδυση. Ετσι, δεν πρέπει να εκπληττείται κανείς από το γεγονός ότι οι μέτριες οικονομικές και κοινωνικές επιδόσεις, από διεθνή σκοπιά, της χώρας μας, συμβαδίζουν με μια κάτω του μετρίου προσοχή που αποδίδεται στην παιδεία και στην έρευνα. Οι δαπάνες για την έρευνα τοποθετούν την Πορτογαλία στην προτελευταία θέση στον ευρωπαϊκό χώρο και τούτο διότι στην τελευ-

ταία θέση είναι η Ελλάδα. Η Αμερική, Ιαπωνία και Γερμανία είναι πρώτες οικονομικά στον κόσμο και πρώτες στην ποσοστιαία δαπάνη για την έρευνα. Παράλληλα, από το 1982 έχει γίνει στην Ελλάδα ένας νόμος - πλαίσιο για τα ΑΕΙ της χώρας με σκοπό τον εκσυγχρονισμό τους. Όμως φαίνεται ότι το πρόβλημα του εκσυγχρονισμού δεν είναι νομικό ζήτημα, αλλά πρόβλημα ουσίας. Παρά τις προθέσεις του νόμου, έχουν διαμορφωθεί νέες συντεχνιακές καταστάσεις, οι οποίες χρησιμοποιούν τις δυνατότητες που τους δίνει ο νόμος για τη δική τους εμπέδωση, μακριά από κάθε δεοντολογία, επιστημονική, ηθική και κοινωνική.

● **Εργάζεστε εντατικά τον τελευταίο καιρό επάνω στο θέμα της σύγχρονης διεθνούς οικονομικής κρίσης και των τρόπων με τους οποίους αυτή αντιμετωπίζεται. Μήπως θα θέλατε να μας πείτε με συντομία τι το καινούριο φέρνει η δουλειά σας αυτή;**

— Καταρχήν θα πρέπει να σας διευκρινίσω ότι δεν με ενδιαφέρουν οι εύκολες απαντήσεις σ' ένα πρόβλημα τόσο σοβαρό όσο η οικονομική κρίση, δηλαδή οι απαντήσεις που αναφέρονται μονόπλευρα στη δράση εξωγενών ή συγκυριακών παραγόντων, όπως π.χ. το πετρελαϊκό σοκ, οι διακυμάνσεις του δολαρίου, οι τοπικοί πόλεμοι κ.λπ. Ακολουθώντας τους μεγάλους οικονομολόγους, έχω σαν βασική μεθοδολογική μου πεποίθηση ότι τα αίτια για κάθε φάση κρίσης πρέπει να αναζητούνται στη φάση της ανάπτυξης που προηγήθηκε. Κατά κάποιο τρόπο, τόσο η ανοδική όσο και η καθοδική φάση της οικονομίας και της κοινωνίας αποτελούν τις διαδοχικές όψεις μιας ενιαίας διαδικασίας που στοιχειοθετείται πάνω στη συνεχιζόμενη πρακτική των οικονομικών συντελεστών.

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη κρίση της εποχής μας, πιστεύω ότι αυτή απορρέει από μια μεγάλη και επί του παρόντος ανυπέρβλητη αντίφαση: Ενώ τα οικονομικά συστήματα έχουν σήμερα διηνοποιηθεί όσο ποτέ άλλοτε, εντούτοις τα πρότυπα της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζονται σε κάθε κράτος χαρακτηρίζονται από όλο και καλύτερη εθνοστρέφεια.

Οι διεθνείς οργανισμοί συνιστούν προς όλες τις χώρες, και οι εθνικές κυβερνήσεις α ποδώνονται τη λιτότητα αφ' ενός και αφ' ετέρου την υπολειτουργία των παραγωγικών συστημάτων. Ετσι, η τάση για διεθνοποίηση του κεφαλαίου στην εποχή μας φρενάρει από τις πολιτικές που κατατείνουν στον έλεγχο και τη συρρίκνωση των εθνικών αγορών. Κάθε χώρα καλείται

να βελτιώσει το ισοζύγιο της, αγοράζοντας λιγότερα από το εξωτερικό και πουλώντας περισσότερο στους εταίρους της. Αυτό σημαίνει φυσικά ότι κάθε επιδιωκόμενη εξυγίανση πραγματοποιείται αναπόφευκτα επί ζημιά των λοιπών συναλλασσομένων. Όμως έτσι, ενώ ο εθνικός οικονομικός εξυγιαίνονται, τα παγκόσμια εμπόριο φθίνει και οι όροι λειτουργίας του διεθνούς συστήματος επιδεινώνονται.

Τα ανησυχητικά σ' αυτή την περίπτωση δεν είναι αυτό που γίνεται, αλλά ότι μέσα στην υπάρχουσα διεθνή δομή - δεν υπάρχει τίποτε άλλο που θα μπορούσε να προταθεί εναλλακτικά. Μέσα στις δεδομένες συνθήκες, η δυναμική της κρίσης αποτελεί τη φυσιολογική και αναγκαία συνέχεια της δυναμικής της ανάπτυξης που είχε προηγηθεί. Καμιά χώρα δεν μπορεί να ξεφύγει μεμονωμένα απ' αυτό το δρόμο. Λιτότητα των εισοδημάτων, ελέγχοι της ζήτησης, περιορισμοί της κατανάλωσης επιβάλλονται πλέον παντού με σιδερένια αναγκαιότητα, εφ' όσον έχουν το πλέονέκτημα να επιρρίπτουν το βάρος της εξυγίανσης στο εξωτερικό.

Η Ελλάδα

»Όσον αφορά χώρες σαν την Ελλάδα, θα μπορούσαν να αντιμετωπίζουν το διεθνές σύστημα όχι με πνεύμα αμυντικό - που οδηγεί στην ανεργία, στην υπολειτουργία και στη συρρίκνωση της εθνικής οικονομίας αλλά επιθετικά, δηλαδή με την προώθηση νέων τεχνολογικών συνδυασμών και νέων μορφών ένταξης στη διεθνή οικονομία. Όμως, βέβαια, γι' αυτό χρειάζεται μελέτη, γνώση, ευθύνη και πρωτοβουλία, πρώτα απ' όλα από την πλευρά του κράτους.»

Είναι γεγονός ότι στην εποχή μας ο φιλελευθερισμός τράβηξε την προσοχή μας σε μερικά πραγματικά προβλήματα, όπως παράλληλα δεν πρότεινε καμιά πολιτική για την αντιμετώπισή τους, εκτός από την αφέλη προκατάληψη ότι για όλα γενικώς φταίει πάντα το κράτος, και μάλιστα όχι λόγω της αναποτελεσματικής πολιτικής του, αλλά απλώς και μόνον επειδή υπάρχει. Κι όμως, ενώ αναμοιροσύνη του κράτους είναι πρόβλημα, είναι επίσης αλήθεια ότι η οικονομία και η κοινωνία χωρίς κράτος βρίσκονται εκτεθειμένες σε προβλήματα πιθανώς εξίσου δραματικά και δυσεπίλυτα.

Μάλιστα, για χώρες όπως η Ελλάδα, θα έλεγα ότι πιο δραματικό πρόβλημα από την ποσοτική έκταση του κράτους, είναι πάνω από όλα η ποιοτική ανεπάρκεια και η αναποτελεσματικότητά του.

Το «χαμηλό προφίλ εξουσίας» ανταποκρίνεται στο σήμερα